

Kristova obnova ženidbe u spisima Klementa Aleksandrijskog

Stanislav KOS

Sažetak

Ovih godina se navršava osamnaeststoljetna obljetnica djelovanja Klementa Aleksandrijskog, revnog promicatelja obnove osobnog i društvenoga života u Kristu. Ustanova ženidbe uvijek je imala svoju posebnu ulogu u čovjekovu životu. Krist Gospodin svojim je otkupljenjem ljudskoga roda omogućio i uveo potpunu obnovu kojom će čovjek moći ostvariti svoju vječnu konačnu svrhu radi koje je stvoren, a koja je čovjekovim grijehom postala neostvarivom. U ovom prikazu želimo iznijeti kako u Klementovim spisima izgleda po Kristu obnovljena ženidba u ranim stoljećima kršćanstva, koje je svojom spasonosnom obnovom preobražavalo svijet, podnoseći žestoke krvave progone i druge teškoće. Pisac razlaže: što je ženidba, osporavatelje ženidbe, njezino dostojanstvo i mjesto u pravnom poretku, svrhu ženidbe, odnos prema djevičanstvu i suzdržljivosti, ženidbene sjene i štete te ponavljanje ženidbe.

Klement Aleksandrijski

Tit Flavije Klement, prezbiter aleksandrijske Crkve, muž veoma naobražen,¹ rođen je oko 150. godine od poganskih roditelja. Primivši krštenje, mnogo je putovao s nakanom da mogne slušati glasovite kršćanske učitelje. U Aleksandriji je postao učenikom svetoga Pantena i njegovim drugom, a zatim asistent i nasljednik u vođenju škole za katekumene. Kad je godine 202. car Sever izdao proglas progona, Klement je otišao u Kapadociju k svojem učeniku i prijatelju biskupu Aleksandru. Umro je između 211. i 215. godine.²

Klement raspravlja o ženidbi u djelu *Paedagogus* koje se sastoji od tri knjige: o ženidbi govori osobito u drugoj knjizi — poglavlju desetom, te u djelu *Stromata* koje se sastoji od osam knjiga: o ženidbi se govori naročito u drugoj knjizi — poglavlju dvadeset i trećem, u cijeloj trećoj knjizi i u četvrtoj knjizi — poglavlju dvadesetom.

1 Usp. Sv. HIERONYMUS, Epistola 70 ad Magnum, oratorem urbis Romae, br., izd. Isidorus HILBERG, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum. Wien (CSEL) 54 (1910), str. 705.

2 Usp. F. A. A. CAYRÉ, Patrologie et Histoire de la Théologie tom I Paris 1953 str. 224–226.

U njegovim se djelima ističe široko poznavanje Svetoga pisma, filozofije, književnosti, mitologije i arheologije, čime se veoma vješto služi u službi objavljenoj istini, pa i u raspravljanjima o ženidbi.

1. Pojam ženidbe.

Klement donosi dva opisa ženidbe:

1.1. U drugoj knjizi *Stromata*, na početku obrade ženidbe govori: »Ženidba je, dakle, prvo, prema zakonu združivanje muža i žene za stvaranje i rađanje zakonite djece«. ³ U ovom se opisu naznačuju:

- a) *Tvarni sastojak ženidbe*: dvije osobe, muška i ženska koje se sastaju u društvu;
- b) *Formalni sastojak* kojim se ovo društvo poblize označuje i razlikuje ga od svakog drugog društva; to je svrha društva: nakana stvaranja i rađanja potomstva.
- c) *Društveni, pravni sastojak*: način i oblik združivanja mora se obaviti prema odredbama koje je donijela mjerodavna vlast i time se ističe javni značaj ženidbe. Ženidba uživa svojstvo zakonitosti i životan je dio sredenoga većeg društva.

Riječju 'prvo' želi se naznačiti jednobračnost ili monogamija, ukoliko prvoj i samo toj ženidbi pojam ženidbe savršeno odgovara i ukoliko je jedna jedina ženidba u redovitim slučajevima dovoljna, dok je druge ženidbe onima koji se nisu mogli suzdržati dopuštala apostolska uvidavnost. ⁴

1.2. U drugoj knjizi Pedagoga (*Paedagogus*) opisuje se ženidba: »Ženidba je, pak, želja za stvaranjem i rađanjem djece, a ne neuredno izlučivanje sjemena, koje je mimo zakona i protivni se razumu.« ⁵

Ovaj opis, ukoliko se primjenjuje na ženidbu u nastanku, izričito traži nakanu stvaranja i rađanja djece ili barem to da zaručnici ne smiju imati nakanu koja bi se na bilo koji način protivila rađanju potomstva. Tvarni se sastojak po naravi stvari

3 »Est ergo matrimonium prima secundum legem viri et mulieris coniunctio ad legitimorum liberorum procreationem«. (Gamos men oyn esti synodos andros kai gynaikos he prote kata nomon epignesion teknon spora). CLEMENS ALEXANDRINUS *Stromata* knj. 2, gl. 23 br. 137, 1, izd Otto STÄHLIN Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte Leipzig–Berlin (GCS) 15 (1939), str. 188.

4 Usp. Nicolaus LE NOURRY, *Dissertatio 2 De libris Stromatum* gl 10, u *Patrologiae cursus completus – series graeca* Acc. J.P. MIGNE Paris 1857ss (MG) 9, 1175.

5 »Matrimonium autem est filiorum procreationis appetitio non inordinata seminis excretio quae est et praeter leges et a ratione aliena« (Gamos de he paidopoiias orexis oych he toy spermatos ataktos ekkrisis he paranomos kai he paralogos). CLEM ALEX, *Paedagogus* knj. 2, gl. 10, br. 95, izd Otto STÄHLIN GCS 12 (1936) str. 214–215.

nalazi u ovom opisu. A društveni sastojak naznačuje, ukoliko se traži sklad sa zakonom i razumnošću, da bi to spajanje zaslužilo naziv ženidbe.

Formalni sastojak, tj. nakana stvaranja i rađanja potomstva, za ženidbu je tako bitan da se jednostavno isključuju od ženidbe oni koji se ovoj svrhovitosti ženidbe, koliko je do njih, neće pokoravati: »Od početka je trebalo da onaj koji nije želio rađati djecu, neka radije ni ne uzima ženu nego da po neumjerenosti požude postane ubojica djeteta.«⁶ »Ako netko želi biti slobodan, ne želeći rađati djecu, zbog one koja je u rađanju djece, muke i napora, neka ostane« — kaže Apostol — »bez žene, kao ja« (Usp. 1 Kor 7, 7).⁷ Ovu nakanu treba očitovati na način kako je odredio zakon, da supruzi budu pripravnici za zakonito rađanje djece.

2. Dostojanstvo ženidbe.

2.1. Zablude

Dvije prigode potaknule su Klementa da raspravlja o ženidbi: suvremene zablude koje su osporavale dostojanstvo ženidbe, a i izlaganje rasporeda kršćanskog života oženjenih.

Ustanova ženidbe u životu Crkve drugoga stoljeća bila je uzdrmana u temeljima: napadana je i s lijeve, a i s desne strane te je aleksandrijski učitelj za obranu kršćanske istine ušao u borbu. U prvih pet poglavlja treće knjige *Stromata* iznosi nauk i zastranjenja raspuštenih gnostika koji su živjeli razuzdano.⁸ Posebno govori o Epifanu, Karpokratu i njegovim sljedbenicima, Bazilidianima, Nikolaitima, Antitaktima, sljedbenicima Prodika i drugima koje ne označuje vlastitim imenima. Svi su ovi zbog izopačenog pojma o Bogu i čovjekovoj slobodi odbacivali svaki zakon i ženidbu kao djelo zloga Počela. Nikakvo ograničavanje slobode nisu priznavali i udovoljavali su požudama prezirući svaki zakon. Pojedine tvrdnje i zastranjenja spomenutih Klement pobija razlozima koje uzima ponajviše iz Svetoga pisma, ali i iz grčke filozofije i političkog iskustva, dokazujući potrebu stege kojoj se ljudski život mora podvrći da bi bio i ostao sređen i plodan, a to dokazuju i poretki građanskoga života. Uz to, pisac dokazuje nepovezanost, nesuvislost načela, na koja su se raspušteni gnostici oslanjali u svojem načinu života.

No 'izvanrednom buditelju i odgojitelju duša', kako se je govorilo o Klementu, bilo je još važnije pobiti razloge onih koji su pod krinkom sigurnoga dobra, to jest čistoće i suzdržljivosti, širili zablude protiv ženidbe. Među ovima su glavni bili Marcioniti i Enkratiti (Suzdržljivi).

Marcioniti su poduzeli borbu protiv Stvoritelja i prigrlili su suzdržljivost jer neće puniti Stvoriteljev svijet, držeći stvaranje i rađanje zlim. Zato su odbacivali ženidbu, a da bi svoj postupak opravdali i pokazali da su u pravu, uzalud su se pozivali na neke grčke filozofe.⁹ Suzdržavanjem od ženidbe iz mržnje prema Stvorite-

6 Isti, *Strom* knj. 2, gl. 18, br. 93, 1, GCS 15, 163.

7 Isti, tamo, knj. 3 gl. 10, br. 68, 2, str 226–227.

8 Usp. Isti, tamo, gl. 5, br. 40, 2, 214.

9 Usp. Isti, tamo, gl. 3 brr. 13, 1–24, 2, str 201–206.

lju, koji je uveo ženidbu, nisu samima sebi dosljedni jer, premda ne žele uzimati ženu, ipak se služe stvorenim jelima i udišu Stvoriteljev zrak.¹⁰

Enkratiti, čiji su glavni vođe bili Tacijan i Julije Kasijan, naučavali su da je tjelesno združivanje muške i ženske osobe zločinački čin,¹¹ da je ženidba bludnost,¹² grijeh,¹³ đavlovo iznašašće,¹⁴ i da ju je đavao dao ljudima,¹⁵ a Gospodin je zabacuje i zabranjuje.¹⁶

2.2. *Klement pretresa i pobija razloge Enkratita.*

Razlozima Enkratita protiv ženidbe Klement suprotstavlja izvorni, neiskrivljeni pojam kršćanskoga života koji treba da bude prožet ispravnom nakanom.

- a) Ženidba nije bludnost. Apostol Pavao poznaje tri vrste bludnosti: lakomost ili požudu kojom netko želi da sve više i više ima, a to se protivi dovoljnosti; idolopoklonstvo koje je dijeljenje jednoga Boga u mnoštvo bogova i bludnost u posebnom smislu, to jest od jedne ženidbe skretanje i zastranjivanje u mnoge. A ženidbi ne pripada naziv bludnosti ni u kojem od ovih »smislova«.¹⁷ Bludnost je naime grješno spajanje koje se vrši s tuđim tijelom, a ne s onim koje se ima u ženidbi za stvaranje i rađanje djece.¹⁸ Zbog toga je samo onima koji su združeni ženidbom ostavljeno da razmišljaju o zgodnom vremenu tjelesnoga spajanja.¹⁹

Kad bi ženidba bila bludnost u pravom smislu, kako bi onda Apostol (Pavao) pozivao supruge: »Ne uskraćujte se jedno drugome, osim po dogovoru, povremeno.« (Usp. 1 Kor 7, 5)²⁰ Ženidba potječe od Boga, a bludnost

10 Usp. Isti, tamo, br. 12, str. 201.

11 Usp. Isti, tamo, gl. 6, brr. 46, 4–5, str. 217.

12 Usp. Isti, tamo, br. 49, 1, str. 218.

13 Usp. Isti, tamo, gl. 17, brr. 104, 1–2, str. 244.

14 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 82, 1, str. 233.

15 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 49, 1, str. 218.

16 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 90, str. 238.

17 Usp. Isti, tamo, brr. 89, 1–2, str. 237. Klement ne osuđuje drugu ženidbu, kako se to pokazuje niže u br. 8. Ovim riječima vjerojatno ima na pameti česte slučajeve razrješenja ženidbe na građanskom sudu i sklapanje druge građanske ženidbe, a koja se ipak razlikuje od prave kršćanske ženidbe. Osim toga, Klement nerijetko rađanje djece jednostavno uzima za ženidbu, tako također sjedinjenje tjelesa u najispravnijem smislu pripada ženidbi, ukoliko se samo u njoj zakonito ostvaruje. Tako se naziv ženidbe po zloporabi proširuje i na bludnost, ukoliko se ovo sjedinjenje tjelesa vrši s drugom, a ne sa svojim vlastitim suprugom. Povrh toga treba reći da je sv. Pavao apostol dopustio drugu ženidbu kao ustuk požudi, i ta je ženidba, prema nauku Klementa i drugih nekih učitelja, po savršenstvu veoma daleko od prve ženidbe, i na taj se način u nekom smislu približuje bludnosti.

18 Usp. Isti, tamo, br. 89, 2, str. 237. U prvim stoljećima ne čini se tako jasno razlikovanje između bludnosti i preljuba kako to poslije čine sv. Grgur Nysenski (Usp. *Epistola canonica*, can. 4, MG 45, 227CDs), sv. Ivan Zlatousti (Usp. *In illud, Propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat*, br. 4, MG 51, 213s) i drugi.

19 Usp. CLEM. ALEX., Paed. knj. 2, gl. 10, brr. 83, 1–2, GCS, 12, 208.

20 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 18, brr. 107, 3–5, GCS 15, 246–247.

od đavla: »Odvojene su bludnost i ženidba jer od Boga je veoma daleko đavao.«²¹

- b) Spolno združivanje samo u sebi nije zločinačko. Kad bi to združivanje bilo zločinačko i za same bi se Enkratite, koji su iz takva združivanja dobili svoju bitnost, moralo reći da su zločinački. No nešto drugo je istina: oni koji su posvećeni, njihovo je i sjeme sveto,²² a svi koji su kršteni u Kristu, posvećeni su.
- c) Ženidba nije grijeh. Ženidbu je naime Bog ustanovio u raju i naredio: »Rastite i plodite se« (Post 1, 28). »Ako je grijeh ženidba koja se sklapa prema zakonu, ne znam kako može netko reći da poznaje Boga, govoreći da je Božji nalog grijeh.«²³ Naprotiv, neumjerenost i bludnost očito su đavolske opačine i opakosti.²⁴
- d) Ženidba nije đavlovo iznašašće, kako je to tvrdio Tacijan.²⁵ Oni koji se usuđuju o ženidbi tako govoriti samoga Gospodina napadaju i proklinjanjima grde.²⁶ Bog je ustanovitelj ženidbe i protivi se Enkratitima govoreći o ženidbi: »Što Bog združi, čovjek neka ne rastavlja« (Mt 19, 6).²⁷

Klement na razne načine ističe da je sam Bog ustanovio ženidbu. Bog je Stvoritelj rađanja,²⁸ blagoslovio je ženidbu²⁹ i obdario ju plodnošću, i zbog toga se naziva 'božanski ratar' (divinus agricola).³⁰ Bog je ženidbu stvorio za našu uporabu,³¹ kao pomoć koja je dana za stvaranje i rađanje³² i kojom se božanska providnost služi za umnažanje ljudskog roda.³³ Žena se s mužem po Bogu spaja.³⁴ Krist Gospodin u obnoviteljskoj uspostavi svega također obnavlja ženidbu.³⁵ Sv. Pavao, koji u svojim poslanicama naučava umjerenost i suzdržljivost, nikada nije ukinuo niti zabranio čednu i umjerenu ženidbu, nego, čuvajući sklad Zakona s Evanđeljem, dopušta i jedno i drugo.³⁶ Uporaba ženidbe je suradnja sa Stvoriteljem u nastanku i oblikovanju čovjeka.³⁷

21 Isti, tamo, gl. 12, br. 84, 4, str. 235.

22 Usp. Isti, tamo, gl. 6, brr. 46, 5–6, str. 217.

23 Isti, tamo, gl. 12, br. 84, 2, str. 234.

24 Usp. Isti, tamo, br. 81, 4, str. 233.

25 Usp. Isti, tamo, brr. 80, 3–81, 1, str. 232.

26 Usp. Isti, tamo, brr. 81, 1–6, str. 233; br. 84, 2, str. 234; gl. 17, brr. 102, 1–2, str. 243.

27 Usp. Isti, tamo gl 6, br 49, 4, str 218. U trećoj knjizi *Stromata* od osme do sedamnaeste glave Klement tumači tekstove Svetoga pisma koje su Enkratiti navodili protiv ženidbe U devetoj glavi izlaže tekstove Evanđelja po Egipćanima koje su Enkratiti upotrebljavali kao prijekor ženidbi

28 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 90, 5, str. 238.

29 Usp. Isti, Paed. knj. 2, gl. 3, br. 36, 1, GCS 12, 178.

30 »ho theios georgos«. Usp. Isti, tamo, gl. 8, br. 71, 1, str. 200.

31 Usp. Isti, *Strom* knj. 4, gl. 23, br. 147, 1, GCS 15, 313.

32 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 15, br. 97, 1, str. 240.

33 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 96, 1, GCS 12, 215.

34 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 10, br. 68, 1, GCS 15, 226–227.

35 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 82,, str. 233.

36 Usp. Isti, tamo, brr. 85, 2–86, 1, str. 235.

37 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95, 2, GCS 12, 214; br. 83, 2, str. 208.

Enkratiti, koji su same sebe smatrali svetima i izabranima, svojim djelovanjem kojim se ne mogu isključiti od uporabe stvorenih stvari dokazuju da tvar nije zla.

2.3. *Ženidbi pripadaju svojstvenosti koje tvore čudoredno savršenstvo.*

- a) Ženidba je sveta. Zakon je Božji nalog. Po tom zakonu dopušteno je sklopiti ženidbu. Taj zakon je svet: »Ako je zakon svet, ženidba je sveta. Ovu dakle tajnu Apostol dovodi u vezu s Kristom i Crkvom« (Usp. Ef 5, 32).³⁸ Svetost obnovljene ženidbe pokazuje se također iz toga što onome koji ustane iz ženidbene ložnice božanska po Gospodinu providnost sada ne zapovijeda, kao nekoć, da se očisti.³⁹ Ženidba se kao ustanova i kao zbiljsko spajanje muža i žene mora očuvati kao neki sveti kip, čista od svega što oskrvrnjuje, to jest od preljuba i od neumjerenosti u uporabi.⁴⁰
- b) Ženidba je čestita, štovanja vrijedna (Usp. Heb 13, 4)⁴¹ i zbog toga je vrijedna divljenja.⁴²
- c) Ženidba je spajanje umjerenosti koje odiše i miriše čistom slašću.⁴³ U Svetom pismu hvale se neki pravednici Staroga saveza koji su se stvorenim stvarima služili sa zahvaljivanjem, a koji su također rađali djecu živeći suzdržljivo u ženidbi.⁴⁴ Uporabu ženidbe Klement naziva časnom i umjerenom sjetvom (seminatio).⁴⁵ Onda kada služi samo za stvaranje i rađanje djece,⁴⁶ to jest kada sjetilna pohota ostane podložna ovoj ženidbenoj stezi,⁴⁷ ženidba se naziva vijenac, kruna muža.⁴⁸
- d) Ženidba je dobra radi potomstva,⁴⁹ stvorena je za našu uporabu.⁵⁰ Ovu vlastitost ženidbe spoznali su i priznali već grčki filozofi: Platon naime ženidbu smješta među izvanjska dobra kojima se omogućuje besmrtnost ljudskog roda, a i peripatetici smatraju da je ženidba dobra.⁵¹
- e) Sve ove prednosti pripadaju monogamskoj ženidbi. Mnogoženstvu (poligamiji), koje je prema Klementovu mišljenju u Starom zavjetu bilo dopušteno, »jer to je tražio Bog, kada je trebalo da se razmnažanjem poveća broj

38 Isti, *Strom* knj. 3, gl. 12, br. 84, 2, GCS 15, 234.

39 Usp. Isti, tamo, brr. 82, 6–83, 4, str. 234.

40 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 145, 1, str. 192–193; *Paed* knj. 2, gl. 10, brr. 98, 2–3, GCS 12, 216.

41 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 6, br. 46, 1, GCS 15, 217; knj. 4, gl. 20, br. 129, 1, str. 305.

42 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 1, br. 4., str. 197; gl. 7, brr. 58, 1–2, str. 222–223; gl. 12, br. 86, 1, str. 235.

43 Usp. Isti, *Paed* knj. 3 gl. 12, br. 84, 1, GCS3 12, 282.

44 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 6, br. 52, 1, GCS 15, 220.

45 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 82, 1, str. 233.

46 Usp. Isti, tamo, gl. 15, br. 96, 2, str. 240; gl. 7, brr. 58, 1–2, str. 222–223; gl. 11, br. 71, 4, str. 228.

47 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95., GCS 12, 214.

48 Usp. Isti, tamo, gl. 8, br. 71, 1, str. 200.

49 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl. 23, br. 142, 2, GCS 15, 191.

50 Usp. Isti, tamo, knj. 4, gl. 23, br. 147, 1, str. 313.

51 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, brr. 138, 2–, str. 189.

ljudi«⁵², suprotstavlja se jednobračnost, monogamija — koju Krist Gospodin, obnavljajući ono što se je iskvarilo, uvodi u svrhu rađanja djece i brige za kuću radi čega je dana žena pomoćnica.

Klement razumijeva ženidbu kao bezuvjetno monogamsku, ukoliko se samo u prvoj i jedinoj ženidbi pojam ženidbe kao pozitivne stvarnosti savršeno obistinjuje. To se izvodi iz njegova tumačenja o drugoj ženidbi, za koju kaže da ju je Apostol dopustio zbog neumjerenosti i žara požude te onaj tko sklapa drugu ženidbu, ne ispunja ono najviše savršenstvo života kojim treba živjeti po Evandelju.⁵³ U tom smislu razumijeva jednobračnost kada o pravu na ženidbu kaže: »Svatko od nas ima vlast da uzme zakonitu ženu koju god želi i to u prvoj ženidbi.«⁵⁴

- f) Ženidba je predmet koji je dostojan slobodna izbora. Dopušteno se je ženiti⁵⁵ i svaki je čovjek toliko gospodar samoga sebe da može birati želi li ili ne rađati djecu.⁵⁶ Zato je bezbožno i bogohulno prigrliti suzdržljivost, mrzeći ili prezirajući one koji su izabrali ženidbu.⁵⁷
- g) U ženidbi se može veoma dobro i uspješno provoditi kršćanski život stjecanjem i vršenjem vrlina. Bilo je veoma važno da se ovo pitanje što svestranije i jasnije obradi, budući da je trebalo dokazati da ženidba nije zla i da nije prigoda za zla, kako su to uporno tvrdili Enkratiti na temelju svojih načela lažnog pobožnjaštva. A to se je moglo najzgodnije učiniti ako se pokaže da se oženjeni mogu i moraju trijezno zalagati u stjecanju kreposti, i to ne samo naravnih nego i osobito kršćanskih koje su se uvijek smatrale kao neko izvršno dobro.

Ženidba se, naime, ne sastoji samo u spajanju tjelesa i u tjelesnoj uporabi ženidbe u tom smislu shvaćene, nego se u ženidbu uključuje također, i to prvotno, sjedinjenje duhova supruga (unio spirituum) sa svim posljedicama koje proistječu iz ovih sjedinjenja. Ovo usko ženidbeno sjedinjenje (intima unio coniugalis) nalazi se u poretku nadnaravne svrhovitosti po kojoj je, na sebi odgovarajući način, usmjereno na nadnaravni konačni cilj. Da bi ženidba mogla dosegnuti taj cilj, treba da joj pridodu dobra djela, a to slično vrijedi i za život u djevičanstvu i suzdržanosti: »Ne opravdava naime sama čistoća, a ni subota eunuha, osim ako obdržava zapovijedi.«⁵⁸ Prije svega, ženidba ima svoje prave dužnosti koje nameću strogu obvezu. A obveze na zlo, na grijeh, nema i ne može biti. Ženidbena služenja i zadace koje se tiču Boga odnose se na djecu i na uzajamne odnose supruga.⁵⁹

52 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 12, br. 82, str. 233.

53 Usp. Isti, tamo, br. 82, 4, str. 233.

54 Usp. Isti, tamo, gl. 11, br. 74, 2, str. 229.

55 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 96, 2, GCS 12, 215.

56 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 9, br. 67, 1, GCS 15, 226.

57 Usp. Isti, tamo, gl. 18, br. 105, 1, str. 244.

58 Usp. Isti, tamo, gl. 15, br. 97, 4, str. 241.

59 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 79, 5, str. 231.

U dobro uređenom ženidbenom životu u skladu su vjeroispovjedne dužnosti i vlastite ženidbene dužnosti. Gdje god se nešto od ovoga zanemaruje, tamo nije riječ o pravoj kršćanskoj ženidbi, nego samo o nazivu i prividu: »Kao što se ona koja se ne udaje bavi samo Božjim stvarima, i njezina briga nije razdijeljena, a poštena, koja se je udala, dijeli svoj život s Bogom i s mužem; a koja se drukčije ponaša, posvema se predaje ženidbi, to jest poroku; jednako tako poštena žena, kako barem ja mislim, koja se brine za muža, iskreno štuje Boga; a koja se neurednom težnjom brine oko vlastitog ukrašavanja, odvaja se i od Boga i od poštene ženidbe, kao ona, kojoj ukras zamjenjuje muža.«⁶⁰

Klement primjenjuje i oženjenima i udanima ono što sv. Pavao govori o neudanoj koja nastoji oko suzdržljivosti: »Kao što 'se žena neudata brine za ono što je Gospodnje, da bude sveta i tijelom i duhom' (Usp. 1 Kor 7, 34), tako se udata brine i za ono što pripada mužu, a i za ono što pripada Gospodinu da bude sveta i tijelom i duhom. Obje su naime svete u Gospodinu: ova doduše kao supruga, a ona kao djeвица.«⁶¹ Čuvati ženidbu u podložnosti Bogu znači usavršavati je i posvetiti po Logosu.⁶² U takvoj ženidbi ima mjesta za molitvu (Usp. 1 Kor 7, 5)⁶³ za koju će supruzi biti uvijek čisti budu li dobrom nakanom posvećivali ženidbena djela.⁶⁴ Bračna ljubav posebno je važna u ženidbi tako da, na što treba paziti prije sklapanja ženidbe, treba tražiti ženu koja ima značaj sličan značaju ili naravi muža i koja će ljubiti muža ne natjerana silom ili izvanjskom nužnošću.⁶⁵ Bračna se ljubav dokazuje osobito održavanjem ženidbene čistoće, po kojoj se supругu iskazuje čast ne samo tako da se isključuje preljub⁶⁶ nego se i u uzajamnim odnosima isključuje svaka neuredna požuda.⁶⁷ U najintimnijem općenju uvijek moraju biti prisutni poštovanje i stidljivost, koji trebaju i u mraku svijetliti kao svjetlo razuma. Ako čestitost i poštenje treba iskazivati svima, mnogo više to treba prema svojoj ženi, kloneći se nepoštenih spajanja i nedoličnih izljeva ljubavi.⁶⁸ Primjere krepognoga života u ženidbi pružaju pravednici Staroga saveza, pa i sami Apostoli,⁶⁹ ali i svjetovna povijest zabilježila je slučajeve pobudne bračne čistoće i ljubavi.⁷⁰ Dapače, ni zloća jednog od supругa ne priječi nužno drugoga u napretku na putu kreposti: »Znamo sigurno da su često i dječaci i žene i robovi, protiv volje roditelja i supругa i gospodara, postali veoma dobri.«⁷¹ Kršćanska ženidba ne postaje sretna ni bogatstvom ni ljepotom, već vrlinom.⁷²

60 Isti, Paed. knj. 2, gl. 10, br. 109, 4, GCS 12, 223.

61 Isti, Strom. knj. 3, gl. 12, br. 88,, GCS 15, 236–237.

62 Usp. Isti, tamo, knj. 4, gl. 20, br. 120, 1, str. 304; knj. 3, gl. 6, br. 46, 1, str. 217.

63 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 81, 4, str. 233.

64 Usp. Isti, tamo, knj. 7, gl. 12, br. 78, 5, GCS 17, 56.

65 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 137, 4, GCS 15, 189.

66 Usp. Isti, Paed. knj. 3, gl. 8, brr. 41, 4–5, GCS 12, 260–261.

67 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 7, brr. 58, 1–2, GCS 15, 222–223.

68 Usp. Isti, Paed. knj. 2, gl. 10, brr. 97, 1–2, GCS 12, 215.

69 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 6, br. 52, GCS 15, 220; knj. 4, gl. 19, brr. 118, 4–124, 1, str. 300–302.

70 Usp. Isti, tamo.

71 Isti, tamo, gl. 8, br. 68, 2, str. 279.

72 Usp. Isti, tamo, gl. 20, br. 126, 1, str. 304.

3. Pravni značaj ženidbe.

3.1. *Ženidba pripada pravnom poretku.* Klementovi opisi ženidbe nedvojbeno dokazuju da ženidba pripada pravnom djelokrugu. Ženidbom se ne naziva bilo koji sastanak muške i ženske osobe iako se ostvaruje za stvaranje i rađanje djece, nego samo ono združivanje koje, pretpostavivši ovu svrhu, biva prema zakonu⁷³ i za kojom se teži skladno sa zakonom.⁷⁴

- a) Ženidba se ravna pozitivnim Božjim zakonom. Kada se govori o zakonu po kojem se ženidba ravna, u prvom se redu razumijeva Božji zakon: ženidba je naime Božji nalog i jest sveta jer zakon je svet,⁷⁵ i onaj tko ženidbu naziva bludnošću i grijehom, pogrdama napada Božji zakon⁷⁶ i prezire samoga Zakonodavca.⁷⁷

U Klementovu govoru o ženidbi posebno se zapaža postojano spominjanje zakona i zakonitosti, čime se nedvojbeno očituje dostojanstvo ženidbe i prikazuje se poseban oblik stega kojom se može oblikovati čovjekov život na korist zajednice i pojedinaca. A sve se ovo slaže s drugim načelom prema kojem je cijelom ljudskom rodu potrebna stega i vrlina, samo ako iskreno želi težiti za pravom, izvornom srećom.⁷⁸

- b) Uz pozitivne Božje zakone koji se tiču ženidbe, Klement često ima na pameti i naravne zakone koji osobito sređuju uporabu ženidbe. Požuda je u čovjeku ono čemu je najviše potrebna stega. Prema stoicima, razum ne dopušta mudrima ni prstom nepromišljeno micati, a koliko više oni koji teže za mudročću moraju steći gospodstvo nad onim dijelom koji služi stvaranju i rađanju djece?⁷⁹ Dobra uporaba ženidbe od zle uporabe razlikuje se po tome obdržavaju li se, odnosno krše li se ženidbeni zakoni.⁸⁰ Obdržavati ove zakone jednako je što i podvrgavati se zdravom razumu.⁸¹
- c) Krist Gospodin, koji obnavlja ženidbu, dao je Crkvi vlast da donosi zakone i imajući ovu vlast i služeći se njome, sv. Pavao donio je mnoge zapovijedi o ženidbi, o rađanju djece i o upravljanju kućom,⁸² a po Božjoj rasporedbi svatko ima pravo sklopiti ženidbu.⁸³

73 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23 br. 137, 1, str. 188.

74 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95, GCS 12, 214.

75 Usp. Isti, *Strom* knj. 3 gl. 12, br. 84, 2, GCS 15, 234.

76 Usp. Isti, tamo, br. 89, 1, str. 237.

77 Usp. Isti, tamo, br. 80, str. 232; br. 81, 6, str. 233.

78 Usp. Isti, tamo, knj. 4, gl. 8, br. 63, 1, str. 277.

79 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 90, 1–2, GCS 12, 211.

80 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 17, br. 104, 2, GCS 15, 244.

81 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95, GCS 12, 214.

82 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 12, br. 86,1, GCS 15, 235.

83 Usp. Isti, tamo, gl. 11, br. 74, 2, str. 229.

3.2. Pravni učinci ženidbene privole.

- a) Žena koja se po zakonu udaje, naziva se zakonita supruga.⁸⁴
- b) Ženidbena privola stvara nerazrješivo društvo života. Kao što se javno ispovijedanje djevičanstva i suzdržljivosti, kao konačni životni stalež, zauvijek preuzima i nije dopušteno skrenuti s njega, tako i oni koji su se međusobno povezali ženidbom radi rađanja djece, u svojoj odluci moraju čvrsto ustrajati i ne skretati na zlo.⁸⁵ O ženidbi je naime Krist Gospodin rekao: »Što Bog združi, čovjek neka ne rastavlja« (Mt 19, 6).⁸⁶ Svaki pokušaj razrješivanja ženidbe ubraja se u veće pogibelji.⁸⁷ Klement vjerno iznosi nauk Svetoga pisma o čvrstoći ženidbenoga veza. Pošto je potaknuo supruge na ustrajnost u izabranom životnom staležu, doziva im u pamet riječi sv. Pavla kojima potvrđuje trajanje ženidbenoga veza sve do smrti jednoga od supruge, konkretno muža (Usp. Rim 7, 2; 1 Kor 7, 39–40) i pobudu supruge: »Jesi li vezan za ženu? Ne traži rastave« (1 Kor 7, 27).⁸⁸ Sveto pismo je otvoreno postavilo zakon da se od ženidbe ne odstupa osim zbog bludnosti (Mt 5, 32);⁸⁹ tko se je oženio, neka ne tjera ženu od sebe (Usp. 1 Kor 7, 10–11).⁹⁰ Tko god otpusti ženu, osim zbog bludništva, navodi je na preljub (Mt 5, 32).⁹¹ Otpuštena žena neka ostane neudana ili neka se s mužem pomiri (Usp. 1 Kor 7, 10–11).⁹² Tko se oženi otpuštenom, čini preljub (Usp. Mt 19, 9).⁹³ Ako se rastanu zbog bludništva, i jednom i drugom supruhu zabranjuje se sklapanje druge ženidbe: Sv. pismo »smatra preljubom povezivati se ženidbom dokle god živi jedan od rastavljenih.«⁹⁴ Osim zbog bludništva, ne smije se provesti trajno odvajanje, a privremeno odvajanje radi obavljanja molitve, no ipak po dogovoru — kako propisuje sv. Pavao (Usp. 1 Kor 7, 5) — da ne bi tko razriješio ženidbu.⁹⁵
- c) Zakonita ženidbena privola daje supruzima pravo da traže ženidbeni dug i nameće obvezu uzvratanja toga duga, da se izbjegne bludnost,⁹⁶ i osobito zato da se mognu postići ženidbene svrhe: »I ne uskraćujte se jedno drugome, osim po dogovoru, povremeno« (Usp. 1 Kor 7, 5). Izrazom 'uskraćujte' pokazuje da je ženidbena dužnost rađanje djece, a to pokazuje u

84 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 18, br. 88, 4, str. 160.

85 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 12, br. 79, 3–4, str. 231.

86 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 49, 4, str. 218; gl. 12, br. 83, 4, str. 234.

87 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 46, 4, str. 217; *Paed* knj. 2, gl. 7, br. 54, GCS 12, 190.

88 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 12, br. 80, 1, GCS 15, 232; gl. 6, br. 51, str. 219.

89 Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 145, str. 193.

90 Isti, tamo, knj. 3, gl. 15, br. 97, 4, str. 241; gl. 18, br. 108, 1, str. 246.

91 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 47, 2, str. 218; knj. 2, gl. 23, br. 146, 2, str. 193.

92 Usp. Isti, tamo, br. 146,, str. 193; knj. 3, gl. 18, br. 108, 1, str. 245.

93 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 146, 2, str. 193.

94 Usp. Isti, tamo, br. 145, 193.

95 Usp. Isti, tamo, knj. 3 gl. 12, br 79, 2, str 231.

96 Usp. Isti, tamo, gl 15, br 97, 1, str 240.

onome što je prije rekao, govoreći: »Muž neka vrši ženidbenu dužnost prema ženi; a tako i žena prema mužu« (r. 3).⁹⁷

- d) Pravo i dužnost da se traži i uzvraća ženidbeni dug, isključivi su. Ponajprije, samo ženidba daje pravo na vršenje čina tjelesnoga združivanja. Osim toga, taj čin združivanja treba obaviti tako da iz njega može proizići učinak prema kojem po svojoj prirodi teži.⁹⁸ Supruzi su slični oranici koja je prikladna da primi u sebe sjeme i oni su mjerodavni ratari da siju na svojoj vlastitoj oranici: »Nije svaka zemlja prikladna da primi sjemenje, ali kad bi i svaka bila prikladna, nije prikladna da bilo koji ratar u nju sije.⁹⁹ »Samo onome, koji je uzeo ženu u ženidbu, i koji je tada ratar, dopušteno je da sije, kada vrijeme dopušta da se sije.«¹⁰⁰
- e) Iz ovoga što je rečeno dolazi se do zakona jednobračnosti (monogamije). U Starom savezu bilo je, prema Klementovu mišljenju, dopušteno tjelesno združivati se s više žena radi dobivanja potomstva.¹⁰¹ Sada pak, to jest nakon obnovljene uspostave ženidbe koju je izvršio Krist Gospodin, svako tjelesno združivanje koje se ne vrši sa svojim vlastitim suprugom, vrši se s tuđincem i zločinačko je.¹⁰²
- f) U zakonitoj ženidbi postoji stvaranje i rađanje zakonite djece i to se rađanje razlikuje od svakog drugog rađanja.¹⁰³
- g) Raspravljajući o pravima i obvezama koje se tiču ženidbenog čina, Klement ne pravi nikakve razlike između muža i žene iako inače mužu dodjeljuje prednost.¹⁰⁴ Kad se radi o provođenju kršćanskoga života nastojanjem oko stjecanja vrlina, muž i žena mogu i moraju imati jednake pogodnosti.¹⁰⁵
- h) Dostojanstvu ženidbe protivi se preljub, koji je povreda ženidbe¹⁰⁶ i pokušaj razrješenja ženidbenoga veza.¹⁰⁷

3.3. *Ženidba i crkvene službe.* Čestitost ženidbe potvrđuje se također time što sv. Pavao jedne žene muža, koji se je ženidbom služio bez prigovora, prima u crkvene službe.¹⁰⁸ Klement ipak pretpostavlja da se dotični, pošto je primljen u službu, više ne služi ženidbom prema stezi koju su obdržavali i sami apostoli. »No ovi doduše, kao što je bilo primjereno, baveći se služenjem, koje se nije moglo otkloniti, pro-

97 Isti, tamo, gl. 18, brr. 107, 5–108, 1, str. 246.

98 Usp. Isti, Paed knj. 2, gl. 10, brr. 83, 1–2, GCS 12, 208.

99 Isti, tamo, br. 83, str. 208.

100 Isti, tamo, br. 102, 1, str. 218; Usp. Isti, tamo, brr. 114, 2–3, str. 225; knj. 3, gl. 2, brr. 9, 2–4, str. 241.

101 Usp. Isti, Strom. knj. 2, gl. 19, br. 99, 1, GCS 15, 167.

102 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 12, br. 89, 2, str. 237.

103 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 137, 1, str. 188; Paed. knj. 2, gl. 10, br. 95,, GCS 12, 214.

104 Usp. Isti, Strom. knj. 4, gl. 8, br. 62, 4, GCS 15, 277.

105 Usp. Isti, tamo, gl. 8, str. 274–279.

106 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 4, brr. 30, 3–31, 2, str. 210; gl. 12, br. 83, 4, str. 234.

107 Usp. Isti, tamo, gl. 6, brr. 46, 3–48, 1, str. 217–218; Paed. knj. 2, gl. 7, br. 54, 1 GCS 12, 190.

108 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 12, br. 90, 1, GCS 15, 237; gl. 18, br. 108, 2, str. 246.

povijedanjem naime, ne kao žene, nego kao sestre vodili su žene, koje su zajedno s njima trebale posluživati ženama, koje su čuvale kuće: po kojima je također među skupinu žena, bez ikakva ukora ili zle slutnje, mogao unići Gospodinov nauk. Znamo naime za ono sve što o ženama đakona u drugoj poslanici Timoteju naučava naodličniji Pavao.«¹⁰⁹

4. *Ženidba i rađanje djece.*

U nauku Klementa Aleksandrijskog stvaranje i rađanje djece je svrha koja ženidbi zakonito, isključivo i gotovo neodvojivom povezanošću pripada. Ženidba je ustanovljena u tu svrhu, prema toj svrsi usmjerena je po svojoj naravi i ako se izabire i sklapa, zaručnici ne smiju tu svrhu isključivati. To se očito vidi:

4.1. *Iz opisa ženidbe*, koja je prvo prema zakonu spajanje muža i žene za stvaranje i rađanje zakonite djece.¹¹⁰ Ženidba se poistovjećuje s težnjom za rađanjem djece,¹¹¹ ženidba je ustanova u kojoj se daje zakonito ostvarivanje naravnih čovjekovih sposobnosti kao vegetativno–senzitivnog bića. Stvoritelj je načinio čovjeka muško i žensko, jedno da izlijeva sjeme, a drugo da prima sjeme, a i jedno i drugo za stvaranje i rađanje novog ljudskog života. Zato se po samoj naravi zabranjuju sva spajanja iz kojih ne može nastati i roditi se novi ljudski život.¹¹² Kao što priroda niža živa bića potiče i upravlja razmnažanju, tako i ista priroda vodi čovjeka prema njegovoj naravi na rađanje djece.¹¹³ Na drugi način općiti znači naravi nanositi nepravdu.¹¹⁴

4.2. *Iz nakane s kojom je Bog ustanovio ženidbu* Ženidba je božanska pomoć dana za rađanje;¹¹⁵ dopuštena je jer Bog htjede da se ljudski rod proširi.¹¹⁶ Roditelji nisu u pravom smislu začetnici i uzrok opstojnosti djece, nego uzrok koji pomaže rađanje, ili su, točnije rečeno, služitelji rađanja.¹¹⁷

4.3. *Iz stege Staroga saveza*, u kojem se je, prema Klementovu mišljenju, barem u vrijeme patrijarha podnosilo mnogoženstvo jer je bilo potrebno da se razmnoži i poveća broj ljudi.¹¹⁸ Tako je Abraham dobio djecu od triju žena, ne zato što bi težio za sjetilnim uživanjem, nego zato što se je nadao da će tako na početku osi-

109 Isti, tamo, gl. 6, br. 53, 1–4, str. 220.

110 Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 137, 1, str. 188.

111 Usp. Isti, Paed. knj. 2, gl. 10, br. 95., GCS 12, 214–215.

112 Usp. Isti, tamo, br. 87., str. 210.

113 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 17, br. 102, 4–103, 1, GCS 15, 243.

114 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95, GCS 12, 214.

115 Usp. Isti, *Strom* knj. 3, gl. 15, br. 97, 1, GCS 15, 240.

116 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 95, 2, GCS 12, 214; gl. 3, br. 36, 1, str. 178.

117 Isti, *Strom* knj. 3, gl. 12, br. 87, 4–88, 1, GCS 15, 236.

118 Usp. Isti, tamo, br. 82, str. 233.

gurati i umnožiti svoj rod.¹¹⁹ Mojsijev zakon je htio da se ženidbeno općenje vrši samo radi rađanja potomstva.¹²⁰

4.4. *Iz svrhe za kojom su morali težiti oni koji sklapaju ženidbu* Žena se uzima radi djece.¹²¹ Ne postoji nikakva obveza sklapanja ženidbe, ali tko izabere ženidbu, izabire rađanje djece.¹²² Tko ne želi rađati djecu, ne treba se uopće ni ženiti ni udavati.¹²³

4.5. *Iz naziva kojima se označuje ženidba* Ženidba se naziva sjetvom (sijanjem) i sađenjem radi Boga.¹²⁴ Žena je slična oranici za primanje sjemena, a muž je sličan rataru koji sije na svojoj njivi.¹²⁵

4.6. *Iz ženidbenih prava i dužnosti* Ženidbena dužnost (ženidbeni dug) jest rađanje djece.¹²⁶ Vlastito tijelo može se samo u ženidbi vlastitom suprugu dati za izvršenje najintimnijega spajanja radi rađanja djece; svako drugo i drukčije spajanje, premda se vršilo radi rađanja, zločinačko je.¹²⁷

4.7. *Iz načina kojim se supruzi moraju služiti ženidbom, ako se njome služe* Supruzi se ženidbom moraju služiti umjereno, suzdržljivo, a to biva kada se njome služe samo za rađanje djece.¹²⁸ Takvu uporabu sama narav traži od onih koji se služe: »Narav naime, kao što je dopustila da se služimo hranom, tako je dopustila da se služimo i zakonitom ženidbom, koliko je primjereno, korisno i dolično, a dopustila nam je da želimo rađanje djece. Koji god pak rade ono što prekoračuje taj način, posrću u onome što je prema naravi, spajanjima koja su mimo zakona, ranjavajući sami sebe.«¹²⁹ Aleksandrijski učitelj postojano tvrdi da samo nakana rađanja djece čini da je tjelesno spajanje ženidbenih drugova prirodno, to jest u skladu s naravi, pa i samu je požudu i slast Bog usadio u čovjeka za uporabu rađanja potomstva.¹³⁰ Jer da nema te požude povezane sa slašću, tko bi se odlučivao na rađanje potomstva? Pohota ne smije biti ni jedini ni glavni poticaj naših čina. Volja mora težiti samo za onim što je potrebno ili korisno. A onaj koji se je oženio radi rađanja djece, mora se vježbati u suzdržljivosti, tako da ni svoju vlastitu ženu koju mora ljubiti ne poželi drukčije, nego samo da poštenom i umjerenom voljom radi za

119 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 19, br. 99, 1, str. 167.

120 Usp. Isti, tamo, gl. 18, br. 88, 4, str. 160; knj. 3, gl. 11, br. 71, 4, str. 228.

121 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, br. 137, 3–4, str. 189; br. 140, 1, str. 190; knj. 3, gl. 7, brr. 58, 1–2, str. 222–223.

122 Isti, tamo, gl. 9, brr. 66, 2–, str. 226; br. 67, 1, str. 226; *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 83, 1, GCS 12, 208.

123 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl. 18, br. 93, 1, GCS 15, 163; knj. 3, gl. 9, brr. 66, 2–67, 1, str. 226; gl. 10, br. 68, 2, str. 226–227.

124 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 83, 2, GCS 12, 208.

125 Isti, tamo, br. 8, str. 208; br. 102, str. 218.

126 Isti, *Strom* knj. 3, gl. 18, brr. 107, 5–108, 1, GCS 15, 246.

127 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br. 89, 2, 237.

128 Usp. Isti, tamo, brr. 81, 4–5, str. 233; gl. 11, br. 72, str. 228; gl. 15, br. 96, 2, str. 240.

129 Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, brr. 83, 3–4, GCS 12, 211.

130 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl. 20, br. 107,, GCS 15, 171; brr. 118, 7–119, 1, str. 177.

djecu.¹³¹ Klement nužnom dosljednošću izvodi zaključke iz načela koja je zastupao i širio. Ako uporaba ženidbe mora služiti samo rađanju djece, posvema se treba suzdržati od tjelesnog združivanja u ženidbi, kako to uči sama narav, u vrijeme kada sjetva (sijanje) ne može proizvesti plod.¹³² Sjeme čovjeka koji je posvećen krštenjem i samo je posvećeno; zbog toga se je ženidbom potrebno suzdržljivo služiti.¹³³ Stoga Klement upućuje mužu čvrste riječi: »Ne sij ako ne želiš da ti se rodi ono što si posijao. I nipošto ni u kojem slučaju da nisi dirao žensku osobu osim samo svoju suprugu, iz koje ti je jedino slobodno dobiti tjelesne slasti za primanje zakonitoga potomstva. Samo to je prema Logosu zakonito. Sigurno oni, naime, koji su sudionici božanske zadaće u proizvođenju djela (opificium), ne smiju izbacivati sjeme, niti ga sramotiti nepravdom, niti smiješ sijati tako kao da bacaš sjemenje vranama.«¹³⁴ U drugoj knjizi Pedagoga, u desetom poglavlju u kojem na poseban način govori o rađanju djece, izlaže ujedno pravila uporabe ženidbe. Sama narav je učiteljica ovih pravila i ona razborito uvodi vremena koja odgovaraju zakonitoj uporabi ženidbe. Ta vremena nalaze se između starosti i djetinje dobi. Djeci to činiti još nije dopustila, a što se tiče staraca, za njih ne želi da se žene niti udaju; ali ne želi ni to da se supruzi uvijek bave uporabom ženidbe.¹³⁵ Gleda li se na rađanje, potrebno je suzdržavati se od spajanja s trudnim, nosećim ženama,¹³⁶ a i u vrijeme mjesečnog čišćenja.¹³⁷ Uzimajući u obzir sve što je rečeno, pravom kršćaninu, kada je već dobio djecu, žena postaje sestra, a svoje se ženidbe sjeća samo tada kada pogleda na svoju djecu.¹³⁸

4.8. *Iz nauka i načina djelovanja Krista Gospodina* Krist Gospodin bio je dionik ljudskoga rađanja i tako je potvrdio čestitost toga rađanja.¹³⁹ Upravo radi rađanja djece uspostavio je monogamnu ženidbu,¹⁴⁰ a krštenje koje je ljudima dao, ne odvodi nužno od rađanja, kako su to tvrdili Enkratiti.¹⁴¹ On sam je doduše izabrao bezbračni način života jer nije bio običan čovjek kojem bi bio potreban pomoćnik netko prema tijelu, i njemu nije bilo potrebno rađati djecu, njemu koji ostaje uvijek, i sam je rođeni Božji Sin.¹⁴²

4.9. *Sv. apostol Pavao* poticao je mlade udovice, koje nisu htjele dostojno obdržavati udovištvo, na sklapanje ženidbe i rađanje djece (Usp. 1 Tm 5, 14–15).¹⁴³

131 Usp. Isti, tamo, knj., gl. 7, br. 58, str. 222–22.

132 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 23, brr. 143, 2–144, 1, str. 192.

133 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 6, brr. 46, 3–48, 1, str. 217–218.

134 Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 91, GCS 12, 212.

135 Usp. Isti, tamo, br. 95, 214.

136 Isti, tamo, br. 80, str. 211.

137 Isti, tamo, brr. 90–9 str. 211–213.

138 Usp. Isti, *Strom* knj 6, gl. 12, br. 100, GCS 15, 482.

139 Usp. Isti, tamo, knj. 3 gl. 17, brr. 102, 1–2, str. 243.

140 Usp. Isti, tamo, gl. 12, br 82, str. 233.

141 Usp. Isti, tamo, brr. 82, 6–83, 4, 234.

142 Usp. Isti, tamo, gl. 6, brr. 49, 1–, 218.

143 Usp. Isti, tamo, gl. 12, brr. 89, 3–90, 1, 237.

4.10. *Porod je dobrobit ženidbe* Iz poroda sama ženidba dobiva obilježje dobra: »Gubitak djece, kažu, svakako se ubraja u najveća zla, a imati djecu ubraja se u dobrobit; a kad je tako, onda se i sama ženidba s pravom ubraja u dobrobit.«¹⁴⁴ Djeca su vijenac supruga, a vijenci staraca su njihovi unuci.¹⁴⁵

4.11. One, koji se nakon sklapanja ženidbe služe ženidbom tako da iz tjelesnoga općenja ne može nastati i roditi se novi ljudski život, aleksandrijski učitelj optužuje za izopačenost: ovi naime uništavaju rađanje koje je Bog ustanovio.¹⁴⁶ Rabote protiv poroda plod su neukročениh pohota. Neke žene opakim i zlobnim sredstvima uklanjaju začetak, da prikriju svoju bludnost, upotrebljavajući pogubne ljekarije kojima izvrgavaju pogibelji začetak i koji ujedno sa zametkom pogubljuju svu čovječnost.¹⁴⁷ Druge pak bludne žene kupuju papagaje i žutonoge, velikom ih brigom, osjećajnošću i nježnošću othranjuju i primaju njihovu mladunčad, a svoju rođenu djecu izlažu i napuštaju.¹⁴⁸ Klement veoma oštro prigovara Grcima što su napadali Zakon (Mojsijev) koji je također prema životinjskim zametcima pokazivao blagohotnost (Usp. PnZ 14, 21), dok oni svoju vlastitu djecu izlažu (smrti), što se ne može opravdati nikakvim razlozima. Takvi su se radije trebali suzdržati od sklapanja ženidbe.¹⁴⁹

5. Drugotne svrhe ženidbe.

Iako Klement tako postojano naznačuje rađanje djece kao svrhu ženidbe, te izgleda da za druge razloge radi kojih se može sklopiti ženidba jedva da ima mjesta, ipak, da bi dokazao veličinu važnosti ženidbe u privatnom i društvenom životu, donosi i druge razloge: uzajamno pomaganje supruga, ustuk požudi, dobrobit domovine i dobrobit cijeloga svijeta.

5.1. *Uzajamno pomaganje supruga* Na ovu se svrhu obazreo Krist Gospodin u uspostavi jednobračnosti koju je uveo također radi brige za kuću, radi koje je pak dana žena pomoćnica.¹⁵⁰ Sam Gospodin nije trebao nikakva pomoćnika po tijelu.¹⁵¹ Iskustvo dokazuje da velik broj ljudi, koji drže da ne bi mogli lako živjeti samotničkim životom, traže ženidbu.¹⁵²

144 Isti, tamo, knj. 2, gl. 23 br. 142, 2, str. 191.

145 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl 8, brr. 71, 1–2, GCS 12, 200.

146 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl 23 br. 142, 1, GCS 15, 191.

147 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl 10, br. 96, 1, GCS 12, 215.

148 Usp. Isti tamo knj. 3 gl. 4, brr. 30, 1— str. 253–254. – Haradrija, žutonog (charadrios), žučkasta ptica koja nastava u pukotinama zemlje; stari su je držali za proždrljivu (Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole* Zagreb (1910), Reprint 1988, str. 999).

149 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl. 18, brr. 92, 3–93, 1, GCS3 15, 163.

150 Usp. Isti, tamo, knj. 3 gl. 12, br. 82, str. 233.

151 Isti, tamo, gl. 6, br. 49, str. 218.

152 Isti, tamo, gl. 9, br 67, 1, str. 226.

- a) Ova svrha temelji se na naravnom sastavu muške i ženske osobe. Te osobe takva su sastava da se u prirodnim stvarima upotpunjuju, osobito što se tiče stvaranja, rađanja i odgajanja djece. Bog je oblikovao ženu tako da bude meka, nježna i podatna za primanje sjemena, za upravljanje kućom, čuvanje kuće i da bude pomoćnica,¹⁵³ kao što je uostalom i muž njezin pomoćnik. Klement opominje muževe da, živeći sa svojom ženom, ne teže samo za tim da tijelu nanesu pogrdu već da svrha bude i pomoć cjelokupnoga života i najbolja umjerenost i trijeznost. Sigurno je da ova svrha mnogo pridonosi dostojanstvu ženidbe jer pomaže da u životu supruga ne prevlada požuda. Ta svrha dolazi odmah nakon svrhe rađanja, kao samostalna svrha, jer poslije rađanja za koje je supruga pomoćnica, treba je u kući čuvati kao pomoćnicu u vjeri i u nastojanju oko kršćanskih vrlina.¹⁵⁴ Rad žene koji joj pripada kao pomoćnici, postaje njezin najljepši ukras: »Ženama pak njihov vlastiti rad donosi istinsku i nepatvorenu ljepotu, rad koji njihova tjelesa prožima, taj rad sam ih po sebi i ukrašuje... Najljepša je naime stvar, supruga čuvarica kuće (obitelji), koja i sebe i svojega muža oblači svojim ukrasima: po kojima svi kliču: djeca zbog majke, muž zbog supruge, a ona radi njih, a svi radi Boga.«¹⁵⁵
- b) Uzajamno pomaganje supruga u duhovnim i vjeroispovjednim stvarima. Muž se mora brinuti za ženu¹⁵⁶ i pouzdavati se u nju.¹⁵⁷ Najbolje je, ako se supruzi pomažu u vjeroispovjednim dužnostima i ako se uzajamno potiču riječima i primjerom.¹⁵⁸ Ipak, ako u kojem slučaju u ovim stvarima među njima nema sloge, žena u tim stvarima nije podložna mužu i nije o njemu ovisna: »Neka, dakle, stidljiva supruga najprije, ako je moguće, nastoji pridobiti muža, da joj bude sudrug u onome što vodi k blaženstvu; a ako to ne može postići, neka ona sama teži za vrlinom, pokoravajući se doduše mužu u svemu, da protiv njegove volje nikada ne učini nešto, osim samo onoga što se smatra da se tiče vrline i spasenja.«¹⁵⁹
- c) Uzajamno pomaganje supruga koje se ima iz ženidbe, najviše se očituje u teškoćama koje nastaju iz bolesti.¹⁶⁰

5.2. *Ženidba kao ustuk požudi* Ženidba i požuda povezuju se nekom nuždom i nevoljom i iz tog razloga odlučio se je Klement na posebnu obradu ženidbe.¹⁶¹ Već stoička filozofija zabacuje pohotno uživanje koje netko neposredno želi i traži.

153 Usp. Isti, *Paed* knj. 3, gl. 3, br. 19, GCS 12, 247–248; gl. 10. br. 49, str. 264–265; *Strom* knj. 4, gl. 8, br. 58, 2–60, GCS 15, 275–276.

154 Usp. Isti, tamo, knj. 3, gl. 18, br. 107, 5–108, 1, str. 246.

155 Isti, *Paed*. knj. 3, gl. 11, br. 67, GCS 12, 273.

156 Usp. Isti, *Strom*. knj. 3, gl. 12, br. 79, 1–5, GCS 15, 231.

157 Usp. Isti, *Paed*. knj. 3, gl. 11, br. 57, 2–58, 2, GCS 12, 269.

158 Usp. Isti, tamo, knj. 1, gl. 4, br. 10, 1–11, 1, str. 95–96; knj. 3, gl. 11, br. 79, 3–5, str. 280.

159 Isti, *Strom*. knj. 4, gl. 19, br. 123, 2, GCS 15, 303; gl. 8, br. 67, 3–4, str. 278.

160 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 2, br. 140, 2, str. 190.

161 Usp. Isti, tamo, br. 137, 1, str. 188.

Ovo poimanje Klement preuzima, a s druge strane brižljivo se trudi da dokaže ljudsku i vjeroispovjednu vrednotu ženidbe. Požuda pada na ženidbu jer se najtješnje povezuje s tjelesnim spajanjem. Treba dakle utvrditi koje mjesto, prema Logosu, ima pohotni užitek u kršćanskoj ženidbi.

U definiciji ženidbe nema spomena o požudi i pohoti. Pohota je božanskom nakanom usađena u čovjeka za uporabu u rađanju djece.¹⁶² Požudni užitek nikako nije potreban za stvaranje i rađanje djece, nego je to nešto sporedno i kao neki učinak prirodnih potreba. Kad bi moglo biti da se bez nje rađaju djeca, ne bi se moglo dokazati druga njezina poštena i korisna uporaba.¹⁶³ Zato je pohota, promatrana sama u sebi, neopredjeljena, niti je dobra niti čestita¹⁶⁴ i udovoljavati joj i zaustavljati se u uživanju slasti bez veze s rađanjem djece opačina je i porok.¹⁶⁵ Čovjek koji je dobro sređen ne smije ništa iz požude raditi, nego htjeti samo ono što je nužno.¹⁶⁶ Pa i u ženidbi, u kojoj se daje zakonito uživanje pohotne slasti kada služi stvaranju i rađanju djece, to isto pohotno uživanje treba osuditi ako nije povezano s rađanjem potomstva.¹⁶⁷ Uživanje sjetilne slasti Bog je, prema Klementovu mišljenju, osudio u našim praroditeljima; ovi su naime prije određenoga vremena poželjeli ženidbenu milost.¹⁶⁸ Ženidba je ustuk čovjekovoj tjelesnoj požudi u sadašnjem životu¹⁶⁹ u kojem postoji muška i ženska spolnost,¹⁷⁰ i neka je pripomoć za provođenje umjerena života. A udovoljavanje požudi samo se tada kreće u granicama umjerenosti kada u ženidbi služi stvaranju i rađanju djece. O takvoj uporabi pohote treba razumjeti sv. Pavla kada potiče supruge da se ne uskraćuju jedno drugome, osim po dogovoru, povremeno, da se posvete molitvi, te nastavlja: »pa se opet združite, da vas Sotona ne bi napastovao zbog vaše nesuzdržljivosti« (Usp. 1 Kor 7, 5). Uživanje pohotne slasti prelazi u neumjerenost i grješno je, kada god se mimoilazi ili isključuje svrha stvaranja i rađanja djece.¹⁷¹ Na temelju ovoga, Klement razlikuje dvije vrste zakonitog tjelesnog spajanja: jedno takvo spajanje je pogibeljno, a u drugom nema nikakve pogibelji. Tjelesno spajanje koje se u zakonitoj ženidbi vrši za stvaranje i rađanje djece, nema u sebi nikakve pogibelji; a ono tjelesno spajanje koje po svojoj naravi ne može voditi k stvaranju i rađanju djece premda se obavlja sa svojim zakonitim suprugom, pogibeljno je,¹⁷² dapače nepravedno je prema naravi.¹⁷³ Ženidba, ukoliko je stalno i nerazrješivo društvo muža

162 Usp. Isti, tamo, gl. 20, br. 107, str. 171.

163 Usp. Isti, tamo, brr. 118, 7–119, 1, str. 177.

164 Usp. Isti, knj. 3, gl. 5, br. 43, 2, 215–216.

165 Usp. Isti, tamo, gl. 4, brr. 30, 3–31, 2, str. 210.

166 Isti, tamo, gl. 7, brr. 58, 1–2, str. 222–223; knj. 2, gl. 18, br. 88, 4, str. 160; Paed. knj. 2, gl. 10, brr. 95, 2–3, GCS 12, 214.

167 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 9, br. 67, 2, GCS 15, 226.

168 Usp. Isti, tamo, gl. 14, br. 94, 239; gl. 17, br. 102, 4, str. 243.

169 Usp. Isti, tamo, gl. 12, brr. 87, 1–2, str. 236.

170 Usp. Isti, Paed. knj. 1, gl. 4, brr. 10, 3, –11, 1, GCS 12, 96.

171 Usp. Isti, Strom. knj. 3, gl. 12, br. 82, 1, GCS 15, 233; gl. 15, brr. 96, 1–2, str. 240.

172 Usp. Isti, Paed. knj. 2, gl. 10, brr. 98, 2–, GCS 12, 216.

173 Usp. Isti, tamo, br. 95, str. 214. Može se postaviti pitanje: Je li, prema Klementu, zakonito pogibeljno tjelesno spajanje (copula legitima periculosa) također grješna, kao što je to sigurno za svako

i žene koje sadrži određena prava i obveze, izražava jedinstvo duhova supruga koje s jedinstvom tjelesa koje se tu i tamo vrši sudjeluje u svrhu rađanja i odgajanja djece te u druge svrhe. Ako se ženidba tako uzme, ona je razmjernan i odgovarajući ustuk požudi. Ženidba, ukoliko izražava jedinstvo tjelesa, nije uopće ženidba cjelovito uzeta razmjerno i u odgovarajućem smislu, i kao takva nije razmjernan i odgovarajući ustuk požudi, pretpostavljajući urednu uporabu tjelesnoga spajanja u svrhu rađanja. Jer tjelesna požuda, premda po Stvoriteljevoj nakani ima sav svoj smisao u rađanju djece, ipak nakon praiskonskoga grijeha pokreće čovjeka da teži izvan granica ove svoje svršnosti. A čovjek se kao razumno biće u svojoj djelatnosti mora pokoravati zdravom razumu. Kad se pak radi o požudi, uporaba ženidbe za rađanje djece koja je spojena s užitkom pohotne slasti, onaj je dio ustuka kojim čovjek zakonito stižava požudu, ukoliko mu pruža primamljivi užitak. Onim težnjama koje još iz požude ostaju u čovjeku, ustuk treba tražiti u sjedinjenju duhova supruga, to jest u njegovanju bračne ljubavi koja se nipošto ne smije poistovjećivati sa sjetilnim užitkom tjelesnoga spajanja, u odgajanju djece, a osobito u ozbiljnom nastojanju oko kršćanskih vrlina i u stezi, preko čega Božja milost mnogo pridonosi smirivanju i ublaživanju požude. Tko pak poima i uzima ženidbu jedino kao jedinstvo tjelesa i tako se njome služi kao posve razmjernim ustukom požudi, daje prvenstvo užitku sjetilne slasti i za njom takoreći isključivo teži i ide, a njezinu svrhovitost izvrće protiv same ženidbe — teško vrijeđa narav i takvu zloporabu ženidbe obično prate druge opačine i poroci.

5.3. *Dobrobit cijeloga svijeta — ženidbena svrha* Tko je izabrao ženidbeni stalež, mora, dakako, poštovati svrhovitost same ženidbe, kako glavnu tako i sporedne. Prema Klementovu nauku, ženidba se sklapa, koliko je do nas, također i radi savršenstva svijeta.¹⁷⁴ U ženidbi se, naime, zakonito sije da bi opstao svijet¹⁷⁵ i tako ženidbeni drugovi pružaju neku pomoć stvaranju.¹⁷⁶ Marcioniti se nisu ženili ni udavali jer nisu htjeli puniti svijet koji je načinio Stvoritelj.¹⁷⁷ Ova svrha posvema je uključena u svrhu rađanja potomstva.

5.4. *Dobrobit domovine — ženidbena svrha* Zakonitim rađanjem djece i odgajanjem građana uvelike se unapređuje dobrobit domovine.¹⁷⁸

tjelesno nezakonito spajanje? Na to pitanje izgleda da se može odgovoriti ovako: Neki grijeh sigurno da jest, budući da se radi o nepravdi nanesejoj prirodi a i o djelatnosti koju treba osuditi, tim više, što se takvom uporabom tjelesnoga spajanja pokazuje nedostatak ženidbene stege i stere se put preljubima i drugim sličnim porocima, a nerijetko i za djelatnosti protiv poroda. Pogibeljnost takvog tjelesnog spajanja očevidna je.

174 Usp. Isti, *Strom* knj. 2, gl. 23 br. 140, 1, GCS 15, 190.

175 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, br. 83, 2, GCS 12, 208.

176 Usp. Isti, *Strom* knj. 3 gl. 9, br. 66, GCS 15, 226.

177 Usp. Isti, tamo, gl. 3 brr 12,1–3, str. 200–201; 3 gl. 4, brr. 25, 1–2, str 207.

178 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 2 br. 140, 1, str. 190.

6. *Ženidba i djevičanstvo.*

Klement se ne trudi mnogo da pokaže prednost djevičanstva jer se je borio protiv Enkratita koji su prihvaćali obdržavanje djevičanstva kao osudu ženidbe; pa ipak nije zanemario češće istaknuti uzvišenost djevičanstva nad ženidbom. Ponavlja riječi Krista Gospodina koji kaže da ne shvaćaju svi to da nije probitačno ženiti se i udavati. To mogu shvatiti samo oni kojima je dano (Usp. Mt 19, 11).¹⁷⁹ Pravi eunuh je onaj koji se dragovoljno odriče uživanja sjetilnog užitka, a ne onaj koji ne može uživati taj užitak.¹⁸⁰

Da bi prihvaćanje djevičanstva i suzdržljivosti bila doista dobrobit izvrsnija od ženidbe, mora se prihvaćati i živjeti ispravnom nakanom, to jest radi Boga, radi nebeskog kraljevstva, u skladu s drugim istinama vjere: »Suzdržljivost je, dakle, preziranje ili neuvažavanje tijela, zbog čašćenja Boga i to ne samo u stvarima ljubavnog sjetilnog uživanja nego i u drugima za kojima duša naopako žudi. Zadovoljavanjem samo onim što je nužno ostvaruje se umjerenost.«¹⁸¹ Po ispravnoj nakanu razlikuje se prava suzdržljivost od lažne, naravna od nadnaravne: »Mi, dakle, prigrljujemo suzdržljivost iz ljubavi prema Bogu i radi same čestitosti, posvećujući hram Duha.«¹⁸² Ova se suzdržljivost može zadobiti samo pomoću Božje milosti¹⁸³ i ona zaslužuje blaženstvo već u ovom životu.¹⁸⁴ Pravi eunusi dobit će od Gospodina bolju nagradu nego što su sinovi i kćeri (Usp. Iz 56, 3–5).¹⁸⁵ Suzdržljivost koja se prihvaća iz mržnje prema ženidbi, izopačena je i Bogu mrska.¹⁸⁶ Nju već sv. Pavao žigoše, najavljujući one koji će, priklanjajući se prijevarnim dusima i zloduhovskim naucima, zabranjivati ženidbu (Usp. 1 Tm 4, 1. 3).¹⁸⁷ Zbog toga ni čistoća nije dobro, osim ako se prihvaća i živi iz ljubavi prema Bogu.¹⁸⁸ »Oni koji se zbog mržnje ne žene ili ne udaju, ili zbog požude nehajno zlorabe tijelo, nisu u broju onih koji se spasavaju, s kojima je Gospodin (Usp. Mt 18, 20).¹⁸⁹ Sv. Pavao, kada govori o djevičanstvu i o ženidbi, otajstveno nas i sveto poučava da izaberemo ono što je zaista povoljno. Kad se izabere jedno od toga, ne smije se ono drugo prezirati kao zlo, nego i jedno i drugo je dobro, ali djevičanstvo je bolje. Zato i kaže Apostol: »Tako, tko oženi svoju djevicu, dobro čini, a tko ne oženi, bolje čini« (Usp. 1 Kor 7, 38).¹⁹⁰ Oni koji prihvatite ispravno obdržavanje djevičanstva, stoje na višem stupnju u onim stvarima koje pripadaju spasenju.¹⁹¹ Iz načina kako se

179 Usp. Isti, tamo, knj. 3 gl. 6, brr. 50, 2— str. 219.

180 Usp. Isti, *Paed* knj. 3 gl. 4, br. 26, GCS 12, 251–252.

181 Isti, *Strom* knj. 3 gl. 1, brr. 4, 1–2, GCS 15, 197.

182 Isti, tamo, br. 59, 4, str. 223

183 Usp. Isti, tamo, br. 57, 2, str. 222.

184 Usp. Isti, tamo, gl. 1, br. 4, str. 197.

185 Usp. Isti, tamo, gl. 15, brr. 97, 4–98, 2, str. 241.

186 Usp. Isti, tamo, gl. 18, br. 105, 1, str. 244; 3 gl. 7, br. 60, 1, str. 223.

187 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 51, 2, str. 219; 3 gl. 12, br. 85, 1, str. 235.

188 Usp. Isti, tamo, gl. 6, br. 51, 1, str. 219.

189 Isti, tamo, gl. 10, br. 70, 4, str. 228.

190 Usp. Isti, tamo, knj. 4, gl. 23 brr. 149, 1–2, str. 314.

191 Usp. Isti, tamo, knj. 7, gl. 12, br. 70, 8, GCS 17, 51.

treba čestito i pošteno služiti ženidbom ako se netko služi ženidbom, i iz nauka o uživanju sjetilne slasti, razumskom se dosljednošću izvodi prednost djevičanskom životu i suzdržljivosti nad ženidbom, samo ako se i jedno i drugo provodi iz ljubavi prema Bogu, a ne iz mržnje prema stvari i prema ženidbi.

7. *Ženidbene sjene ili štete.*

7.1. Ženidba je stvarnost koja je dobra, sveta, sam Bog ju je ustanovio. No Klement govori i o sjenama i štetama koje prate ženidbu, promatrajući ono što je za ženidbu značajno, to jest zakonita djelatnost rađanja djece ili samo tjelesno spajanje i one koje nastaju poslije. Govori to na taj način što iznosi nauk grčkih filozofa.¹⁹² Tjelesnim se spajanjem živci kao tkanje razvlače i u žestokoj nakani i želji združivanja kao da se kidaju. Samo tjelesno spajanje rasipa maglu na sjetila, omamljuje ih i slabi sile. Čitav čovjek po poništenju tjelesnoga spajanja kao da se u sebi kida, jer ono što od njega odlazi početak je rađanja. Prigodom tjelesnoga spajanja ključanje stvari smućuje i zglobove tijela potresa i uzbuđuje.¹⁹³ No ipak, ove se štete nadoknađuju zakonitim stvaranjem čovjeka. Ako se pak ovo stvaranje stvarnim postupkom isključuje, takvim tjelesnim spajanjem nastaje šteta koja se ničim ne nadoknađuje, to jest, osim toga što se namjerno osujećuje oplodnja, nanosi se nepravda prirodi, nastaje zastranjenje s pravoga reda — što doista proizvodi veliku, tešku štetu čovjeku koji treba da bude usmjeren prema vječnom nadnaravnom blaženstvu.

7.2. Ženidba donosi sa sobom mnoge brige;¹⁹⁴ tako da su se mnogi, pod izgovorom ženidbenih teškoća, odrekli sklapanja ženidbe.¹⁹⁵ Ona je izvor brojnih napasti,¹⁹⁶ a nekima pak uzrokuje i pravu nesreću.¹⁹⁷

8. *Sklapanje druge ženidbe.*

Pitanje druge ženidbe početkom trećega stoljeća postalo je posebno važno zbog prijašnjih povijesnih okolnosti, a i raspravljanja o ženidbi. Kada se je već o prvoj ženidbi toliko pretresalo u prilog, a i protiv nje, onda se je još većom silom nametalo pitanje o ponovljenoj ženidbi. Pisci koji su pisali prije Klementa općenito su zauzimali kruća stajališta prema ponavljanju ženidbe.¹⁹⁸ Klement već u samu

192 Usp. Isti, *Paed* knj. 2, gl. 10, brr. 93, 4–95, 1, GCS 12, 213–214.

193 Usp. Isti, tamo, brr. 94, 9–95, 1, str. 214.

194 Usp. Isti, *Strom* knj. 4, gl. 6, br. 31, 5, GCS 15, 262.

195 Isti, tamo, knj. 3 gl. 9, br. 67, 2, str. 226; 3 gl. 10, br. 68, 2, str. 226–227.

196 Usp. Isti, tamo, knj. 7, gl. 12, brr. 70, 6–7, GCS 17, 51.

197 Usp. Isti, tamo, knj. 2, gl. 2 brr. 144, 2–4, GCS 15, 192. Kasniji pisci koji će nastojati više oko promicanja vrednote djevičanstva i suzdržljivosti marljivije će svraćati svoju pozornost na promatranje raznovrsnih teškoća koje su obično povezane sa ženidbom.

198 Izuzme li se Herma koji jasno potvrđuje dopuštenost sklapanja druge ženidbe nakon smrti jednoga od supruge (Usp. *Pastor* Visio 5, Mandatum 4, br. 4, izd. F.X. FUNK Patres Apostolici vol. I Tu-

definiciju stavlja jedinstvenost (*unicitas*) ženidbe¹⁹⁹ i neke njegove izjave mogu stvoriti dojam da osuđuje sklapanje druge ženidbe. Tako npr. piše: »Da pak one postidi i zaustavi, koji su skloni na drugu ženidbu, prikladno Apostol nekim povišenim tonom govori, veli naime: 'Evo svaki grijeh je izvan tijela, a bludnik griješi protiv svojega tijela.'« (Usp. 1 Kor 6, 18), i malo kasnije: »Kao što je idolopoklonstvo dijeljenje jednoga Boga u mnoštvo bogova, tako je bludnost iz jedne ženidbe rušenje u mnoštvo ženidaba.«²⁰⁰

Između ovdje navedenih svojih riječi navodi Klement riječi sv. Pavla kojima mlađe udovice bodri da sklope ženidbu (Usp. 1 Tm 5, 14s); posvema odobrava te riječi i ne nastoji ih rastumačiti u suprotnom smislu.²⁰¹ Slično u istom poglavlju donosi riječi Apostolove, u kojima izričito izjavljuje da je žena poslije muževlje smrti slobodna za sklapanje nove ženidbe (Usp. Rim 7, 2–3; 1 Kor 7, 39–40).²⁰² A u kojem se smislu pojam bludništva primjenjuje drugoj ženidbi, jasnije se otkriva iz riječi u kojima bez kolebanja tvrdi dopuštenost sklapanja druge ženidbe i ujedno iznosi svoje ćudoredno pravno vrednovanje te ženidbe: »A ako nekome Apostol zbog neumjerenosti i žestoke strasti dopušta milost druge ženidbe jer ovaj doduše ne griješi prema Savezu (zakon mu to ne zabranjuje), ali ne ispunja ono najviše savršenstvo života koji se živi iz Evanđelja. A sebi stječe nebesku slavu onaj tko ostaje zasebno, čuvajući neokaljanu onu povezanost koja je smrću razrješena, i zahvalna i radosna duha podvrgava se rasporedu po kojem je učinjeno, da se ne može otrgnuti od Božje službe.«²⁰³ Druga se ženidba dopušta osobito zato da se

bingae 1901, str. 474–475), drugi su pisci iznosili strože sudove o sklapanju nove ženidbe.

Aristid tvrdi da kršćani drukčije, nego što to čine pogani, jednu ženidbu sveto čuvaju zbog nastavljanja potomstva (Usp. *Apologia*, gl. 15, rr. 4–6, izd. E. I. GOODSPEED, *Die ältesten Apologeten*, Göttingen 1914, str. 20).

Sv. Justin spominje drugu ženidbu koju ljudi sklapaju po ljudskom zakonu, i tako radeći griješe (Usp. *Apologia* I, br. 15, r. 5, izd. G. RAUSCHEN, *Florilegium Patristicum* 2, Bonnae 1904, str. 27). O drugom slučaju ponavljanja ženidbe ništa ne govori.

Atenagora pak za drugu ženidbu u svakom slučaju tvrdi da je 'pristojan preljub' (*decorum adultarium*) (Usp. *Legatio pro Christianis*, br. 33, MG 6, 967). Izrazom 'pristojan preljub' uvodi razlikovanje između pravog preljuba i sklapanja nove ženidbe. Za to novo sklapanje ne tvrdi doduše da je zabranjeno, ali očito želi istaknuti njegovu udaljenost od sklapanja prve ženidbe i potaknuti ljude da se suzdrže od sklapanja nove ženidbe.

Sv. Teofil Antiohijski svjedoči da kršćani čuvaju jednu ženidbu, ili čuvaju ćudorednu čistoću (Usp. *Ad Autolyicum* knj. 3, gl. 15, MG 6, 1142).

Sv. Irenej čini se da se priklanja ovom smjeru govoreći o Samarjanki ženi prestupnici, koja nije ostala s jednim mužem, nego je bludničila u mnogim ženidbama (Usp. *Adversus haereses*, knj. 3, gl. 17, MG 7, 930).

Kod latinskih pisaca strši u ovo vrijeme Tertulijan svojim raspravama protiv sklapanja novih ženidaba (Usp. *Ad uxorem libri duo*, izd. A. KROYMANN, CCL 1 (1954) 371–394; *De exhortatione castitatis*, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954) 1013–1035; *De monogamia*, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954) 1229–1253).

199 Usp. CLEM ALEX, *Strom* knj. 2, gl. 23 br. 137, 1, GCS 15, 188.

200 Isti, tamo, knj. 3, gl. 12, brr. 88, 4, 89, 2, str. 237.

201 Usp. Isti, tamo, br. 89, 1, str. 237.

202 Isti, tamo, br. 80, 1, str. 232.

203 Isti, tamo, brr. 82, 4–5, 233–234.

izbjegne gruba neumjerenost, a budući da sprječava postignuće višega savršenstva, utoliko ne samo da se ne nalazi na jednakom stupnju savršenstva nego se u nekom smislu približava bludnosti na liniji uporabe požude, i drugom se ženidbom na neki način kalja prva zakonita povezanost.²⁰⁴ Dopuštanje druge ženidbe djelo je kršćanskog milosrđa. Klement proglašuje blaženima one koji su iz ljubavi prema Bogu izabrali bezbračni život, suzdržljivost, divi se čestitosti i časnosti jedincate ženidbe, ali kaže da moramo imati smilovanja prema drugima i nositi terete jedni drugih (Usp. Gal 6, 2). Zato sv. Pavao o drugoj ženidbi govori: »Bolje je ženiti se nego izgarati« (1 Kor 7, 9).²⁰⁵ Uvjet da bi druga ženidba bila dopuštena jest slobodno stanje koje je ostvareno samo onda kad umre jedan od supruga. Sveto pismo drži preljubom spajanje s drugom osobom, dokle god živi onaj drugi od razdvojenih, ako je odvajanje izvršeno zbog bludništva.²⁰⁶

9. Duhovna ženidba Krista i Crkve.

Krist Gospodin izabrao je bezbračni oblik života jer je imao svoju zaručnicu, Crkvu,²⁰⁷ a i Crkva se ne povezuje ženidbom s drugim jer ima zaručnika.²⁰⁸ Uzvišenost ženidbe sja i iz toga što sv. Pavao otajstvo ženidbe primjenjuje na Krista i Crkvu.²⁰⁹

Zaključak

Klement Aleksandrijski znanstveno obrađuje sveti nauk. Prianjajući uz Sveto pismo kao uz glavni izvor istine, neka tumačenja traži i nalazi u svjetovnoj znanosti, osobito u grčkoj filozofiji, nastavljajući u istom smjeru kojim su išli stariji pisci, to jest apostolski oci, apologeti i kontroverzisti. Sv. Justin primjećuje da je Platon mnogo toga posudio iz Svetoga pisma, premda nigdje to ne priznaje zbog neprimjerenih okolnosti svoga vremena.²¹⁰ Klement je priznao da ono što su grčki pisci istinitoga i dobrog pronašli, potječe od Boga kao darivatelja darova. Glavna zadaća filozofije bila je pripravljanje puta Kristu, a tu svoju zadaću može i danas veoma dobro izvršiti u tumačenju objavljenih istina. To vrijedi i za nauk o ženidbi. Protivnici čestitosti i dobrote ženidbe pozivali su se i na Sveto pismo i na filozofiju;

204 U isto vrijeme pisao je Tertulijan protiv sklapanja druge ženidbe navodeći uz druge također ove razloge (Usp. *Ad uxorem* knj. 1, br. 7, 43 CCL 1, 381; *De exhortatione castitatis* brr. 11, 1–2, CCL 2, 1030–1031; *De monogamia* brr. 10, 1–3, 7–8, str. 1242–1244). No ovaj izvodi kruće zaključke nego Klement.

205 Usp. CLEM ALEX *Strom* knj. 3, gl. 1, br. 4, GCS 15, 197.

206 Usp. *Isti*, tamo, knj. 2, gl. 2 br. 145, str. 193.

207 Usp. *Isti*, tamo, knj. 3, gl. 6, br. 49, str. 218; gl. 12, brr. 80, 1–2, str. 232.

208 Usp. *Isti*, tamo, gl. 11, br. 74, 2, str. 229.

209 *Isti*, tamo, gl. 12, br. 84, 2, str. 234.

210 Usp. S IUSTINUS, *Apologia* I br. 44, 8, izd. GRAUSCHEN, *Florilegium Patristicum* 2, Bonnae 1904, str. 89.

s njima se je, dakle, trebalo suočiti istim oružjem. Osim toga, Klement je svoja djela pisao za ljude koji su ponajvećma primili svjetovan odgoj.

U cijeloj obradi ženidbe Klement ima pred očima glavni cilj: da pokaže pozitivnu vrednotu ženidbe, naravnu, društvenu i religijsku. Način obrade je ozbiljan, vrhunski čovječan, smiren, pokatkad i žestok, osobito kada je riječ o neumjerenosti koja namjerno traži i promiče uživanje sjetilne požude. Klement se raduje zbog obnovljene uspostave ljudskih vrednota u Kristu i oduševljeno ih preporučuje.

Ženidba s pravom uživa priznanje i zaštitu društva i na poseban se način naziva zakonitom. A obitelj — kao ostvarenje ženidbe, dobro sastavljene prema pravilu istine — može se dičiti posebnom Kristovom nazočnošću jer On se nalazi usred dvoje ili troje koji su u njegovo ime sabrani.²¹¹ Premda Klement nije među crkvenim piscima prvi koji su svrhu rađanja potomstva pridavali ženidbi kao glavnu, jer tu i takvu svrhu već su jasno isticali apologeti, ipak on nekom jedinstvenom postojanošću i težinom naglašuje i promiče tu svrhu i najtješnje je povezuje s uporabom ženidbe. On razvija mnogo vidika ove svrhe koji veoma snažno utječu na vrednovanje ženidbe. Ženidbeni drugovi koji se daju na djelo zakonitoga rađanja potomstva, postaju Božji suradnici u stvaranju.

Klement promatra ženidbu u čovjekovoj borbi protiv grijeha i protiv svega što navodi na grijeha i u nastojanju stjecanja vječnog blaženoga života. U čovjeku se nalazi požuda, pohota i ujedno obveza upoznavanja objavljenih istine i proživljavanje te istine, marno se trudeći oko nadnaravnih vrlina. Požuda pak na neki način pada na ženidbu. Klement je prvi među crkvenim piscima koji je počeo opširnije govoriti o ovom pitanju i opisuje pravedno mjesto požude u ženidbi. Njegov nauk o uporabi tjelesnoga spajanja samo radi pohote ostaje bez većih preinaka kroz vjekove.

On je prvi koji je o ženidbi — sklopljenoj radi uzajamnog pomaganja supruga — opširnije progovorio, ističući tako važnost žene.

U njegovu nauku o ženidbi sigurno se pojavljuju obrisi onih stvarnosti koje kasnije sv. Augustin obuhvaća nazivom dobrobiti ženidbe (*matrimonii bona*). Nema nikakve dvojbe o porodu kao o dobrobiti ženidbe. Ženidbena vjernost izražava i sadrži duhovno jedinstvo supruga s pravima i dužnostima ženidbi vlastitima, a što sigurno tvori dobrobit ženidbe i djelotvorno pruža ustuk požudi i život supruga čini plodnim za nadnaravni vječni život. Nerazrješivost ženidbe Klement sigurno priznaje i potvrđuje kao vlastitost, iz koje joj pripada posebno, nepovredivo dostojanstvo, kojom Bog zaštićuje ženidbu.

Klement Aleksandrijski pokazuje da je ženidba stalež života u kojem, premda je po sebi niži od staleža djevičanstva i suzdržljivosti, u onome što se tiče spasenja ipak može postići savršenstvo, ako suprug vjerno ispunjujući svoje bračne dužnosti — služeći se pohotom prema navedenim pravilima, ostaje čvrsto u Božjoj ljubavi i ako se hrabro bori protiv svake napasti koja mu dolazi po djeci, ženi, posluži i posjedu.²¹²

211 Usp. CLEM ALEX, *Strom* knj. 3, gl. 10, brr. 68, 3–4, GCS 15, 227.

212 Usp. Isti, tamo, knj. 7, gl. 12, brr. 70, 6–8, GCS 17, 51.

IZVORI: Spisi Klementa Aleksandrijskog i drugih pisaca koji se navode

- CLEMENS ALEXANDRINUS, *Paedagogus libri tres*, izd. Otto STAHLIN, GCS (Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte. Leipzig–Berlin) 12 (1936), str. 87–340.
- — — *Stromata libri octo*, izd. Otto STAHLIN, vol. I GCS 15 (1939) knj. I–VI; vol. II GCS 17 (1939) str. 3–102, knj. VII i VIII.
- ARISTIDES, *Apologia*, izd. E. I. GOODSPEED, Die ältesten Apologeten, Göttingen 1914, str. 2–23.
- ATHENAGORAS, *Legatio pro Christianis*, MG (Patrologiae cursus completus — series graeca. J. P. MIGNE. Paris 1857ss) 6, 889–972.
- HERMAS PASTOR, izd. F. X. FUNK, Patres Apostolici vol. I, Tubingae 1901, str. 414–639.
- HIERONYMUS (S.), *Epistolae*, izd. Isidorus HILBERG, vol. I, CSEL (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum. Wien) 54 (1910) Epistole 1–70.
- IRENAEUS (S.), *Adversus haereses libri quinque*, MG 7.
- IUSTINUS (S.), *Apologiae duae*, izd. Gerardus RAUSCHEN, Florilegium Patristicum 2, Bonnæ 1904.
- TERTULLIANUS, *Ad uxorem libri duo*, izd. A. KROYMANN, CCL (Corpus Christianorum seu nova Patrum Collectio — series latina. Brepols. Turnhout–Paris) 1 (1954) 371–393.
- — — *De exhortatione castitatis*, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954) 1013–1035.
- — — *De monogamia*, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954) 1229–1253.
- THEOPHILUS ANTIOCHENUS (S.), *Ad Autolyicum libri tres*, MG 6, 1023–1168.
- CAYRÉ, F. A. A., *Patrologie et Histoire de la Théologie*, tome premier, Paris 1953.
- NOURRY, Nicolaus Le, *Dissertationes de omnibus Clementis Alexandrini operibus*, u MG 9, 797–1484.

CHRIST'S RENEWAL OF MARRIAGE IN THE WRITINGS OF CLEMENT OF ALEXANDRIA

Stanislav KOS

Summary

This year marks eighteen hundred years of the activities of Clement of Alexandria who dutifully supported renewal of personal and social life in Christ. The institution of marriage has always had a special role in man's life. Christ the Lord with his redemption of the human race gave way to complete renewal by which man can realise his eternal and final purpose, for which he was created, and which with man's sin became impossible. This review wishes to portray how the renewal of marriage in Christ looks in Clement's works during the early centuries of Christianity which through its redeeming renewal transformed the world by enduring harsh, bloody persecutions and other difficulties. The writer analyses: what marriage is, opponents of marriage, its dignity and place in the legal order, the purpose of marriage, relation toward virginity and chastity, marriage shadows and damages and the repetition of marriage.